

Mærkelig planet, mærkelig litteratur- historie

When the going gets weird, the weird turn pro.

– Hunter S. Thompson, *Fear and Loathing in Las Vegas*, 1971.

“Is it just me or is it getting crazier out there?” spørger den eponyme antihelt i Todd Phillips’ film *Joker* fra 2019. Det retoriske spørgsmål – der følger et minutlangt tragisk grineflip i close-up – refererer til en virkelighed derude, som er gået gak. Som sådan skildrer spørgsmålet, og filmen, en showkapitalisme, der er løbet løbsk i det uhumske Gotham, hvor gaderne fyldes af garderbrede rotter, snuskede hjemløse og smog. Filmen har ingen klar klimaagenda, den er ikke umiddelbart planetær i sit sigte. Alligevel opsummerer dens hovedspørgsmål – “Is it just me or is it getting crazier out there?” – den nuværende situation, hvor *derude* bliver sygere og sygere, og planeten bliver mærkeligere og mærkeligere.

Det mærkelige er blot, som den nye bølge af blockbusterkapitalismekritik bevidner,¹ at det mærkelige er blevet normalt. Opdateret, nærmest månedligt, med nye eksempler på ekstreme vejrbegebenheder – om det er snevejr i den egyptiske resortby Hurghada (januar 2022), dødelige oversvømmelser i størstedelen af Pakistan (oktober 2022) eller langvarig tørke i Danmark (juni 2023) – så lever vi i en informationsæra, hvor planetens mærkelige tilstand bliver udbredt i så høj en grad, at det nærmer sig det banale. Går man dags dato [15-06-2023] ind på dr.dk, så er der, i bedste coronakrisestil, en informationsbjælke med titlen ‘Tørke i Danmark’, hvor man kan se, at tørkeindekset er i brandbilsrød (10 ud af 10), og man kan blive opdateret på, hvor mange kommuner der er i afbrændingsfare (13), antal tørkedøgn (16) og sandsynligheden for betydelig regn (12 %). Googler man frasen “weird weather”, er det første, som dukker op, en reklame for ølfirmaet Mikkeller, der kløgtigt har brandet deres ikke-alkoholiske øl “Weird Weather”. Det mærkelige vejr er blevet en konsumvare.

Allerede i 2011 advarede IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) om, at vejret bliver mærkeligere, dvs. at ekstreme vejrbegebenheder som hedeølger og tørker bliver hyppigere, i takt med at planeten bliver varmere (Schiermeier). Overstiger kloden en stigning fra det præindustrielle niveau med 2°C, vil klimafor-

andringerne i fremtiden være skyld i 96 % af alle varmeeekstremer og 40 % af alle regn- eller snefaldseksstremer (Fischer og Knutti 562). Det mærkelige vejr bliver altså kun mere almindeligt i fremtiden. Men hvordan undgår vi en banalisering af det mærkelige? I *Death of a Discipline* (2003) giver den indiske litteraturhistoriker Gayatri Spivak et bud på en planetær tænkning, der dyrker det mærkelige – *die unheimliche* planet i kontrast til den glatte klode, som findes i globaliseringens “grid-work of electronic capital” (Spivak 2003, 72). For Spivak forudsætter *planetaritet* (‘planetarity’) en læsepolitik, som betoner menneskene som “planetære agenter” i stedet for nationsborgere. I kølvandet på Spivaks banebrydende tanker har litterater siden 2003 spekuleret intenst over det globale eller planetære rum, udfoldet i litteraturhistoriske subdiscipliner som f.eks. geokritikken (Westphal; Tally) eller den blå humaniora, hvis grundtanke blev skitseret i 2009 (Mentz), men det planetære rum er også hovedfokus i mange af bidragene til den amerikanske litterat Amy J. Elias og den rumænske litterat Christian Morarus *The Planetary Turn: Relationality and Geoaesthetics in the Twenty-First Century* (2015).²

I samme periode har indflydelsesrige litterater som britiske Timothy Morton påpeget, at klimaforandringerne fremstår som et *hyperobjekt*, der er så rumligt stort, at det “cannot directly be seen” (Morton 2014, 493), imens tyske Ursula Heise – inspireret af britiske Doreen Masseys feministiske geografi – har plæderet for kultivering af en økokosmopolitisk “sense of planet”, der er opmærksom på den gensidige relation mellem det globale og det lokale. Sidst, men ikke mindst, så har filosofen Bruno Latour betonet, hvordan mennesket, konfronteret med det nye klimatiske regime, genopdager Jorden (Gaia) i bøgerne *Facing Gaia: Eight Lectures on the New Climatic Regime* (2017) og *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime* (2018). Siden Spivaks essay har en planetær opmærksomhed dermed i høj grad betydet en øget opmærksomhed på Jorden som rumlig helhed, et intrikat livs-system, hvor naturkulturelle hybrider flourerer.

Men det bliver ikke kun mærkeligere *derude*. Det bliver i kølvandet på Antropocæn-tesen også mærkeligere *tider*.³ Jeg mener derfor, at det ikke kun er nødvendigt at genopdage eller underliggøre rummet, vi bebor – at gå fra den glatte globus til den mærkelige planet, som Spivak taler for – men også tiden, vi lever i. Det virker derfor hensigtsmæssigt at trække sig en smule væk fra, hvad den amerikanske litterat Wai Chee Dimock har kaldt den “synkrone historicisme”, hvor “the meaning of a text is assumed to be the property of the historical period in which it originated” (Dimock 1997, 1060). Det handler om at skrive en planetlitteraturhistorie, der ikke kun blotlægger, hvordan “korpuset af tekster og medier og netværkets aktører skaber det rum, som de selv er del af” (Andersen, 62), men også hvordan litterære værker er diakrone objekter, som er i konstant kritisk bevægelse, genstand for kontinuerlig gendannelse.

Jeg vil forsøge at vise, hvordan man kan “planetarisere” litteraturhistorien ved at læse den britiske sci-fi-pionér H. G. Wells’ klassiker *The Time Machine* (1895) som en klimaroman og dermed spore ikke-lineære forbindelseslinjer til vores mærkelige samtid. Det vil vise sig, at sådan en mærkelig læsning kan bruges til at underliggøre vores samtidige økoteknovidenskabelige kontekst præget af storstilede, fremskridtsorienterede og mekanistiske visioner af klimaingeniørskab, der iscenesætter

den planetære ingeniør som en olympisk mandegud, som får alt til at blive normalt igen: med andre ord, *business as usual*. Min læsning af det mærkelige klima hos Wells er en del af forsøget på at gøre op med den moderne forståelse af tiden som en “irreversible arrow” (Latour, 68), som netop ved at se Jorden som en uudtømmelig ressource og fremtiden som en eksklusiv arena for vækst har affødt de menneskabte klimaforandringer. I stedet for at se litteraturhistorien fra en olympisk skueplads, *kronos*, hvor den rationelle *Anthropos* “objektivt” analyserer historiens lineære gang, så skal *kainos* – “a time of beginnings, a time for ongoing, for freshness” (Haraway 2016, 2) – i stedet styre det planetære historicitetsregime. Når planetens mærkelighed bliver for normal, er den mærkelige litteraturhistorie en oplagt kritisk modus, som sammenspinder nutid og fortid, så de bliver mærkelige igen.

Mærkelig planet

I kapitlet “Planetaryity” fra *Death of a Discipline* understreger Spivak gang på gang planetens andethed: “The planet is in the species of alterity, belonging to another system; and yet we inhabit it, on loan” (Spivak 2003, 72). Hendes formål er at antyde en ny figur for det komparative litteraturstudie, der, ulig den glatte globus, vi finder i globaliseringens system, ikke kan kontrolleres, banaliseres eller normaliseres. Inspireret af den engelske oversættelse af Freuds *Unheimliche*, “uncanny”, “signifying the turning of what is homey into something *unheimlich*” (s. 73), mener Spivak, at planeten er den fremtidige figur for den komparative litteratur, fordi den gør “our home *unheimlich* or uncanny” (s. 74). Man kan altså ikke sætte “planetaryity” på formel; dertil er planeten for mærkelig, den besidder ifølge Spivak altid en ikke-reducérbar rest af andethed. Men det er netop planetaritetens politiske brod: Planeten er ikke en “neat contrast” (s. 72) til globaliseringens globus og kan dermed ikke ophøjes i et dialektisk samspil af Jeg og Anden:

“ If we imagine ourselves as planetary subjects rather than global agents, planetary creatures rather than global entities, alterity remains underived from us; it is not dialectical negation, it contains as much as it flings us away. (s. 73)

At se mennesket som et “planetært subjekt” i stedet for en “global agent” medfører et konceptuelt besvær, som ikke kan løses – og det er pointen. Spivaks teoretisering indebærer en begrebslig rodethed, hvorudfra et Andet ikke nemt kan afledes. Med den amerikanske filosof Donna Haraways efterhånden ikoniske frase *in mente*, handler planetariteten om *at blive i besværet* (Haraway 2021).⁴ Det planetære læseperspektiv er dermed en “læsepolitik” (s. 96), der gør op med globaliseringens kernefigur, den virtuelle kapitalglobus, der kun eksisterer på Google Earth, med henblik på at figurere et rum, som ikke kan reduceres, domesticeres og domineres: “The globe is on our computers. No one lives there. It allows us to think that we can aim to control it” (s. 72). Planeten udgør et radikalt brud med, men ikke nødvendigvis en klar kontrast til, globussen. Den er en verdensfælled, privat og offentlig, radikal Anden og dog samme.

Da planeten er en “impossible figure”, mener Spivak, at den i højere grad kalder på *teleopoiesis* end på *istoria* (s. 97). Spivak refererer i denne forbindelse til Derridas begreb *teleopoiesis* fra *Politics of Friendships* (1994), som kort sagt er det, der “makes the *arrivants* come – or rather, allows them to come – by withdrawing; it produces an event, sinking into the darkness of a friendship which is not yet” (Derrida 42-43). I teksten “Harlem” (2004) definerer Spivak selv *teleopoiesis* som “a reaching toward the distant other by the patient power of the imagination, a curious kind of identity politics where one crosses identity, as a result of migration or exile” (2004, 116). *Teleopoiesis* er dermed en mærkelig, forvansket og dekonstrueret form for identitetspolitik, der lader noget træde frem ved, at noget trækker sig tilbage – men altså ikke i en dialektisk udveksling. I besværlig kontrast til den klassiske historiske undersøgelse, *istoria*, fremsætter Spivak dermed den mærkværdige, dekonstruktive *teleopoiesis* som drivkraft for det komparative litteraturstudie. Det betyder ikke, at Spivak er ahistorisk eller uinteresseret i historiske fænomener, beghenheder eller kulturprodukter. Jeg læser derimod forrangen for *teleopoiesis* som en pendant til overskrivningen af globussen med planeten. Det vil sige, at den tendens til homogenisering, som kendetegner den synkrone historicisme, mimer “the same system of exchange everywhere” (Spivak 2003, 72), der karakteriserer globaliseringens udglattende globusfigur. Det betyder ikke, at vi skal lukke vores øjne for det litterære værks historicitet, men snarere at vi skal problematisere, uordne og besværliggøre idéen om, at det først og fremmest kan forstås med udgangspunkt i dets umiddelbare politiske, sociale og æstetiske kontekst.

Et værk er nemlig ikke statisk; det ændrer sig over tid, bliver hørt på én måde i én periode, før det bliver forstået på en anden måde i en anden tid. Som Wai Chee Dimock påpeger, så består litterære tekster af “traveling frequencies”: Et værk som f.eks. Wells’ *The Time Machine* lyder fundamentalt anderledes for en litterat i 2023, end det gjorde i 1895. Et værks distinkte frekvenser – dets formmæssige kendetegn – resonerer med forskellige tider på forskellige måder, “causing unexpected vibrations in unexpected places” (1061). Det er det, der gør, at det mærkeligt varme klima i *The Time Machine* skærer i ørerne på mig netop nu. For den mærkelige litteraturhistoriker handler det dog ikke blot om at erkende, at værker forstås forskelligt på forskellige tidspunkter, men snarere om at betone den kritiske transtemporale resonans, der f.eks. kan opstå mellem det mærkelige klima i Wells’ kendte novella og nutidige geoengineering-initiativer. At bedrive mærkelig litteraturhistorie handler derfor om at lade fortid og nutid tale i munden på hinanden, iscenesætte en telepoetisk, krydset resonans mellem frekvenserne fra verden af i går og i dag.

Mærkelig litteraturhistorie

I dette afsnit bygger jeg videre på Spivaks tanker om både planeten og *teleopoiesis* med henblik på nærmere at skitsere, hvad jeg kalder *mærkelig litteraturhistorie*. Som jeg har vist, er Spivaks forståelse af det mærkelige og planetaritet uløseligt filtret sammen. Det påpeger Morton også i sin bog *Dark Ecology* (2016): “[e]cological awareness is weird: it has a twisted, looping form” (2016, 6). Ligeledes foreslår den britiske litterat Emily Alder i *Weird Fiction and Science at the Fin de Siècle* (2020),

at det mærkelige (the weird) ikke har nogen kvintessens, det er altid på vej ud af synsfeltet, aldrig hverken hér eller dér (Alder, 5). Morton og Alder, der begge er repræsentanter for, hvad man kunne kalde *den mærkelige drejning* inden for litteraturstudiet,⁵ understreger dermed, at det planetære læseperspektiv er økologisk, fordi det er mærkeligt, rodet og uordnet. Det er dekonstruktivt i den forstand, at det ikke er lineært, men præget af feedback loops, fordrejninger og reception. Det etiske aspekt af den mærkelige planetlitteraturhistorie ligger således i Spivaks fordring om at underliggøre vores hjem, men, som jeg har antydnet, så må vi også underliggøre vores forståelse af tiden og se (litteratur)historien som en teleopoietisk øvelse. Den mærkelige litteraturhistoriker bruger fantasien til at række ud efter den historiske Anden, med hvem den indgår i et planetært og krydset samspil.

Foruden Spivaks tanker er jeg inspireret af en praksis, der især har spredt sig inden for den angelsaksiske økokritik: den *strategiske præsentisme*. Den amerikanske litterat Jesse Oak Taylor skitserer i artiklen “Where Is Victorian Ecocriticism?” (2015) programmet for denne læsepolitik, som han videreudvikler med udgangspunkt i den amerikanske litterat Dan Braytons *Shakespeare’s Ocean* (2012). Taylor betoner, at den strategiske præsentisme ikke blot handler om, at lade “subsequent scientific understandings of ecology [...] bear on the materials from earlier periods (in Brayton’s case, Shakespeare), but also attempts to mobilize those readings in relation to the ecological crises of the present” (Taylor 2015, 878). For Taylor handler det ikke kun om at læse litteraturhistorien med nutidens økologiske øjne, men i lige så høj grad om at mobilisere den litteraturhistoriske undersøgelse i relation til nutidens økologiske udfordringer. Det strategiske i den strategiske præsentisme ligger netop heri: “Whereas simplistic presentism simply reads the past as though it were the present, strategic presentism defamiliarizes the present by way of the alterity of the past” (s. 878). Det er i kraft af studiet af fortidens andethed, at den strategiske præsentisme kan underliggøre nutiden, pøde den med mærkelighed, krydse fortid og nutid på underlig vis. Det handler altså ikke blot om på historieløs vis “to map present concerns backward” (s. 886), men snarere om at motivere det rigorøse studie “as a means to intervene in present affairs” (s. 887).

I kapitlet “Climatic Modernism” fra *The Sky of Our Manufacture* (2016) – Taylors studie af den londonske smog omkring århundredeskiftet – viser han selv, hvordan denne strategiske præsentisme kan udfolde sig i praksis ved bl.a. at læse Virginia Woolfs *Mrs. Dalloway* (1925) som en klimaroman. Taylor betoner, at “[u]nderstanding any novel as a climate novel means *weirding* its relationship to history” (Taylor 2016, 202). Hans strategiske præsentisme er en inspirationskilde for en mærkelig litteraturhistorie, fordi den i kraft af sine klimatiske læsninger af Woolfs *Mrs. Dalloway* (1925) betoner underlige overlap, en teleopoietisk krydsning af fortid og nutid.

En tredje og sidste inspirationskilde er, som antydnet, Haraways økofeministiske nyklassiker *Staying with the Trouble* (2016). Igennem sin karriere har Haraway i høj grad udvist skepsis over for store fortællinger. I det ikoniske essay “Situated Knowledges” (1988) fremlægger hun sin kritik af den moderne videnskabs falske forestillinger om rationel, universel og “objektiv” viden, som anslås fra et olympisk, virtuelt intetsteds (Haraway 1988). I *Staying with the Trouble* kritiserer Haraway bl.a. Antropocæn-tesen (vi påvirker uigenkaldeligt Jordens geofysiske systemer) for at

være for deterministisk, for lukket i sin tidslighed. I stedet foreslår hun en alternativ geohistorisk periode ved navn *Chthulucæn* som begrebet for en “ongoing temporality that resists figuration and dating” (Haraway 2016, 51). Begrebet er en sammensætning af de to græske ord *khthôn* og *kainos*. I denne sammenhæng foreslår Haraway *kainos* – “a time of beginnings, a time for ongoing, for freshness” (s. 2) – som en form for modsætning til *kronos*, idéen om en fortløbende kronologisk tid: “Nothing in *kainos* must mean conventional pasts, presents, or futures” (s. 2). Bogen indebærer et opgør med idéen om den almægtige Anthroposfigur, der fra sin olympiske udsigt stadfæster historiens gang. I stedet må vi tænke i “myriad temporalities” (s. 160), tentakulære temporalsammensnoninger uden ordnende centrummer.

Mærkeligt klima

Der er ingen tvivl om, at *The Time Machine* (1895) er en mærkelig fortælling. Kort fortalt handler novellaen om protagonisten, “The Time Traveller”, der inviterer en gruppe mænd fra det bedre borgerskab til middag for at berette om sin nyeste opfindelse, halv cykel, halv jernbanevogn: tidsmaskinen. The Time Traveller, der desuden har snedkereret sine egne stole (Wells 2005, 3), inkarnerer den victorianske ingeniør, som omhyggeligt kuraterer sin verden igennem handlekraft, fornuft og mandighed – en oplagt nutidig parallel kunne være forretningsvidenskabsmanden Elon Musk, der er flittig til at iscenesætte sig som en planetær ingeniør med hånden hvilende på den klimatologiske termostat (Woods, 15).

The Time Travellers modernitetsmaskine, der vil katapultere nutiden ind i fremtiden, leder ham ved første øjekast til en rosenrød fremtid, år 802.701: en form for *God Antropocæn* (Good Anthropocene),⁶ hvor alt er præget af menneskets fodaftryk, lige fra undergrundens nederste strata til atmosfærens øverste luftlag. The Time Traveller møder umiddelbart en skøn verden præget af økologisk harmoni, hvor racen Eloi, små og skrøbelige mennesker, lever i, hvad der lader til at være det “gode intetsteds”: utopia. Utopien bliver dog hurtigt punkteret, og vi finder ud af, at menneskeheden i den fjerne fremtid har spaltet sig i to: Eloierne, de fragile evolutionære efterfølgere til victoriatidens dekadente borgerskab, og Morlokkerne, kannibalistiske abemennesker, der nedstammer fra den britiske underklasse.

Den åbenlyse sociale kritik er ofte blevet fremhævet i Wells-receptionen, bl.a. ernæret af det faktum, at forfatteren selv var erklæret socialist. Som et led i min mærkelige litteraturhistorie vil jeg dog forsøge at læse værket klimatisk. Jeg vil argumentere for, at Wells’ ambivalente utopi netop udstiller idéen om, at idealsamfundet skal figureres som en statisk sfære – at det ideelle intetsteds er der, hvor klimaet kan kontrolleres med henblik på social fremgang. Det er nemlig den samme tankegang – at vejen til utopia er brolagt med kontrol af naturens kaotiske processer – som præger idéen om solar geoengineering, der består i at sprøjte svovldioxid op i stratosfæren, så det skygger for Solens stråler. På trods af, at solar geoengineering endnu er en spekulativ teknologi, så har idéen uhyggeligt hurtigt vundet indpas som en farbar løsning på klimaforandringerne i både det private erhvervsliv og hos forskellige nationale myndigheder (Baskin).⁷ Selvom geoengineering virker som et akut (og relativt desperat) resultat af det 21. århundredes forsinkede erkendelse af

klimaforandringerne realitet, så vil jeg underligt nok påstå, at der faktisk er klimaingeniørskab på spil i Wells' *The Time Machine*.

Til at starte med er det fremtidige Richmond (forstad til London), hvor *The Time Traveller* lander, meget, meget varmere end Wells' samtidige, gustne London.⁸ Det første, som historiens helt lægger mærke til, er således "how warm the air was" (Wells 2005, 20). Selvom forestillingen om stigende temperaturer virker banal i år 2023, er den fra et victoriansk udgangspunkt højst overraskende, endda forbløffende, når man tænker på den omfattende kulturelle indflydelse, som termodynamikkens anden lov – vi mister energi, hver gang vi forbruger – havde i anden halvdel af det 19. århundrede (Gold).⁹ Det uundgåelige varmetab lovet af termodynamikken ledte nemlig, via Lord Kelvins kosmologiske fortolkning fra 1862, til idéen om Solens imminente varmedød, hvilket betød, at en fremtid præget af forfald hjemsøgte Victoriatiden (MacDuffie 2014, 67). Det store, rungende spørgsmål, fremprovokeret af vores mærkelige nutid, er derfor: Hvis Solen gradvist brænder ud, som Wells flere steder antyder i *The Time Machine*, hvorfor er portrættet af verden anno 802.701 så holdt i glødende farver?

Jeg vil argumentere for, at Eloiernes varme verden ikke skal forstås som et rent tilfælde, men som et resultat af en dekadent og ultrateknologisk civilisation, der regulerer naturen som "a thermodynamic system" (Scott 2014, 62). En sådan læsning kan underbygges af, at *The Time Traveller* forbinder det tropiske klima med skabelsen af et idealsamfund: "I think I have said how much hotter than our own was the weather of this Golden Age" (Wells 2005, 45). Solen er langt fra at være gusten og dunkel, den står snarere i lys lue. *The Time Traveller* bemærker, hvordan landskabet "was lit by the warm glow of the setting sun" (s. 28), imens årstiderne passerer forbi "without any wintry intermission" (s. 22). Fremtidens guldalder, hvor "the sun was very much hotter than we know it" (s. 45), er således uløseligt forbundet med varmere temperatur.

Det konstant varme vejr leder opmærksomheden hen på den tanke, at klimaet har været genstand for en kompleks menneskelig justering, men faktisk lader alle Jordens økosystemer til at have undergået en omsiggribende kunstiggørelse: "The air was free from gnats, the earth from weeds or fungi; everywhere were fruits and sweet and delightful flowers; brilliant butterflies flew hither and thither" (s. 31-32). Det er en ekstrapoleret drivhusverden, en "weedless garden" (s. 26), hvor frugter lader til at være "in season all the time" (s. 27), og "hypertrophied raspberry and orange[s]" (s. 27) er til fri afbenyttelse. I den fremtidige verden er naturen blevet tvunget til at eksistere adskilt fra sig selv: som "ab-naturlige" hindbær under et kunstigt klima.¹⁰

Det unaturligt evigt-varme drivhusklima lader til at være resultatet af en form for ingeniørvidenskab, der har til hensigt at modvirke termodynamikkens anden lov og dermed Solens kommende varmedød. Det viser sig nemlig, at klimaet justeres i kraft af de "ventilating shafts and wells along the hill slopes" (s. 47), som Morlokkerne hidrører fra. På denne måde bidrager fremtidens undermennesker til overmenneskenes klimatiske balance; de justerer overfladeverdenens luft, mens de selv er forvist til undersidens forurenede skyggerige. Wells' fremtidige verden understreger således klimaetapien og fossildystopiens infrastrukturelle sammensno-

ning, kontinuummet mellem den abjekte forureningssfære, hvor “[t]he air was full of the throb and hum of machinery” (5s. 3), og idealsfærens steriliserede overflod. Skal jeg forfølge min mærkelige fortolkning til det yderste, så kan man sige, at Wells viser os det problematiske ved det statiske klima, den evige sommer. Når utopien baseres på et statisk ideal – det samme vejr til alle tider – så bliver det klimatologiske paradys et frossent helvede.

Under det statiske klima opstår nemlig to former for drivhusgrotesker. Underklassen degenererer til en mærkelig biologisk mikstur: uhyrlige monstre med karbunkeløjne (s. 72), halvt lemurer (s. 45), halvt “human spider” (s. 46), der gemmer sig i de “grotesque black shadows” (s. 54) fra det underjordiske maskineri. Imens Morlokkerne beskrives som tenkakulære abemænd, så iscenesætter Wells en metonymisk relation mellem Eloierne og drivhusblomster. Deres “general dwindling in size, strength, and intelligence” (s. 49) og “feeble prettiness” (s. 79) ansporer *The Time Traveller* til at kalde dem “the delicate ones” (s. 57). Associationen underbygges i slutningen af fortællingen, hvor *The Time Traveller* fremtrækker “two withered flowers” (s. 59), der metonymisk refererer tilbage til Eloiernes verden. De små, rotunde menneskeblomster virker vegetative i både sind og krop, imens Morlokkerne fremstår som det monstrøse mix af forskellige trin på evolutionsstigen. Den statiske sommer producerer dermed ikke evig vækst, men snarere en afskyelig, anakronistisk evolutionsproces.

Ti år efter udgivelsen af *The Time Machine* fremlagde Wells i *A Modern Utopia* (1905) et mere metalitterært kondensat af sine tanker om, hvad han kalder den “kinetiske” (moderne) utopi, der står i kontrast til den (klassiske) statiske utopi kendt fra Thomas Mores *Utopia* (1516). I *A Modern Utopia* argumenterede Wells for, at prædarwinistiske udgaver af utopien – “all perfect and static States [...] won for ever against the forces of unrest and disorder that inhere in things” (Wells 1994, 5) – ikke længere kunne fungere som tiltrækningspunkter for det nye “kinetiske” samfund: “[i]n a modern Utopia there will, indeed, be no perfection; in Utopia there must also be friction, conflicts, and waste” (s. 155). Det 20. århundredes utopier “differ in one fundamental aspect from the Nowheres and Utopias men planned before Darwin” (s. 5), idet de “must shape not as a permanent state but as a hopeful stage” (s. 5). Wells laver altså en grov distinktion mellem tid og rum: i stedet for at portrættere utopien som et evigtgyldigt billede naglet fast til idealitetens væg – en statisk figur – må den formes som et kontingent, tidsligt interval – en kinetisk proces.

The Time Machine portrætter dermed ikke blot “fiaskoen i utopien”, men helt grundlæggende “utopiens fiasko” (Pinkney 92). I den moderne æra bliver det klassiske portræt af idealsamfundets evige sommer uhyrligt, monstrøst og unaturligt. Det er en lignende tanke, der ligger bag idéen om en “ambiguous utopia”, markeret både paratekstuel og indholdsmæssigt i Ursula K. Le Guins *The Dispossessed: An Ambiguous Utopia* (1974). Le Guin kritiserer desuden selv den litterære utopis teleologiske ramme: “[i]t seems that the utopian imagination is trapped [...] in a one-way future consisting only of growth” (Le Guin 82). Det er denne tankegang, som også lader til at have styret Eloiernes vækstverden præget af steriliseret, eviggyldig overflod, skabt af den klimatiske stasis, men som altså udmønter sig i uhyrlige drivhusgrotesker.

Kobler vi på mærkelig vis vores klimatiske læsning af Wells' novella til vores umiddelbare nutid, bliver det tydeligt, at klimaingeniørerne fra det 21. århundrede fortsætter med at se klimaingeniørskab som en envejsbillet til fremtiden, den statiske sommer som utopiens klima. Det bliver især tydeligt i den indflydelsesrige Harvard-fysiker David Keiths *A Case for Climate Engineering* (2013):

“ This single technology could increase the productivity of ecosystems across the planet and stop global warming; it could increase crop yields, particularly those in the hottest and poorest parts of the world. It is hyperbolic but not inaccurate to call it a cheap tool that could green the world. (Keith x)

Keith forestiller sig skabelsen af en postnaturlig, planetær teknosfære, en God Antropocæn, i hvilken menneskehedens produktion af afgrøder gøres uafhængige af årstidernes variation. Bogen viser os den retoriske glidebane, som visioner af klimaingeniørskab ofte er baseret på. Den gradvise offentlige accept af klimaforandringer medvirker blot til, at *crisis* bliver “det gunstige øjeblik”, dvs. *kairos*, hvor virksomheder kan profitere på privatiseringen af klimaingeniørskab.

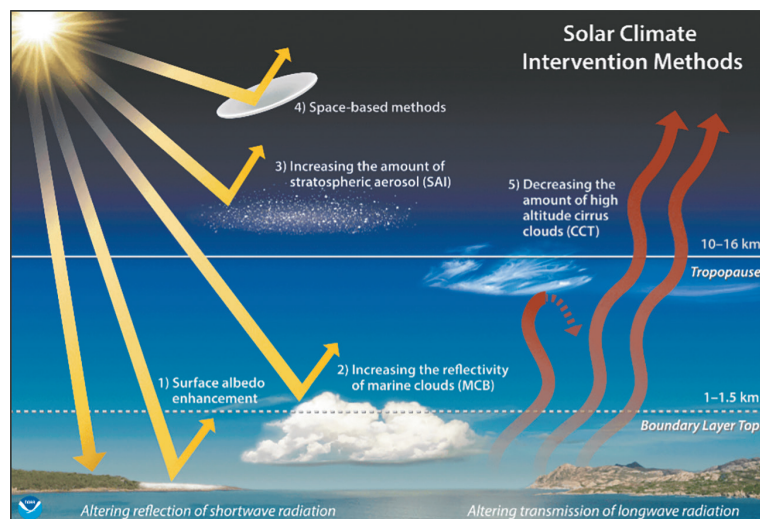

Fig. 1: Illustration af forskellige former for solar geoengineering, National Oceanic and Atmospheric Administration, U. S. Department of Commerce. Tilgængelig ved Wikimedia Commons.

Tager vi et nærmere kig på stereotypiske grafiske repræsentationer af solar geoengineering fra statusrapporter lavet af f.eks. Royal Society (England) eller U.S. Department of Commerce, møder vi således vakuumiserede visioner af økosystemer, tømt for menneskelige og mere-end-menneskelige fællesskaber: en intetsigende, statisk utopi (se fig. 1). National Reserach Council-studiet (USA) *Climate Intervention: Reflecting Sunlight to Cool Earth* (2015) går endda så vidt i deres endimensionelle og mekanistiske forestillinger af planetære dynamikker, at de sammenligner Jordens klimatologiske system med en radiator: “The climate system can be compared to a heating system with two knobs, either of which can be used to set the global mean temperature” (Council 33).

Wells' *The Time Machine*, udgivet i en periode præget af begyndende klimaforandringer,¹¹ men også af vordende klimakontrol,¹² synes dermed skrevet "at the crossroads of mystification and possibility" (Miller 143). Den understreger vigtigheden af at sætte klimaingeniørskab i en anakronistisk ramme. Fortsætter vi med at se hurtige techno-fixes som solar geoengineering som klimateknologiske løsninger, der på magisk vis kan få alt til at gå tilbage til normalen, forfølger vi endnu en gang den skadelige forestilling om den statiske utopi. For at gøre op med forestillingen om det statiske ideal, må vi netop historisere det, give et så flygtigt fænomen som geoengineering en spekulativ fortid, sætte det i en mærkelig historisk ramme. Når vi indskriver en spekulativ fortidighed i den spekulative teknologi, som solar geoengineering er, så bekæmper vi, hvad den canadiske aktivist-journalist Naomi Klein beskriver som "soft denial": idéen om at fremtiden og Fremskridtet redder os – at vi skal sætte vores lid til den vestlige mandeguds teknoheroisme, som redder os alle fra klimadøden på et splitsekund. Ved at lade fortiden – Wells' tekst – tale i nutidens lyd billede – den teknovidenskabelige diskurs omkring geoengineering – kan den mærkelige litteraturhistorie kæmpe imod fastlåste og skematiske fortællinger, der iscenesætter klimaforandringerne som en blockbusterkatastrofefilm, hvor teknohelten redder dagen, igen.

At gøre klimaet mærkeligt igen

Ifølge Spivak så vil planeten altid være mærkelig. Hendes begreb planetaritet handler om, at vi skal trække os væk fra forestillingen om verden som en virtuel globus og nedbryde dialektiske modsætningspar som global og lokal, national og international, Jeg og Anden. Det planetære læseperspektiv fordrer på denne måde ikke nødvendigvis en kvantitativ udvidelse af litteraturhistoriens genstandsfelt, som ellers var det verdenslitterære paradigmes hovedformål, men snarere en kvalitativ gentænkning af måden, vi ser litteratur på. Det fremspirende planetære paradigme handler dog ikke kun om dette nye mærkelige sted, vi bebor, hvor alt og alle er "planetære subjekter". Jeg argumenterer for en mærkelig litteraturhistorie, der ikke kun handler om, at vi skal trække os væk fra globaliseringens udglatten, men at vi telepoietisk skal række ud efter den historiske Anden, som også er os selv.

Fremskridtsorienterede og mekanistiske visioner af en God Antropocæn, hvor mennesket er økosystemernes rationelle hersker, der går under paraplybegrebet geoengineering, kan netop underliggøres ved at krydse den med den historiske Anden – i vores tilfælde H. G. Wells' skelsættende novella *The Time Machine*. Læser vi Wells' victorianske værk i lyset af den samtidige økoteknovidenskabelige kontekst præget af endimensionelle statusrapporter lavet af myndigheder som U. S. Department of Commerce og optimistiske postnaturalister som David Keith, producerer vi en litteraturhistorie præget af *modvækst* (degrowth). I stedet for at se historien som en lineær ligning, der går pænt skråt opad, betoner den mærkelige litteraturhistorie cirkularitet, genbrug og reception. Det gør den ved at trække fjerne ikke-lineære forbindelseslinjer og telepoietisk sammenfiltre fortid og nutid. Den er en del af den mærkelige drejning inden for litteraturhistoriografien, der på samme tid er en metahistorisk tilbagevending til Viktor Shklovskys idé om underliggørelse (*ostranie*).

Det er håbet, at den mærkelige litteraturhistorie i kraft af sine underliggørelser kan være med til konceptuelt at redde en planet, der er gået gik, fra at blive normaliseret, kommercialiseret og domesticeret. I dette tilfælde har formålet været at bekæmpe en diskursiv normalisering af storstilede klimateknologiske tiltag ved at gøre det til en kontingent størrelse – at undgå, at det mærkelige klima bliver en så normal del af vores hverdag, at vi ikke sætter spørgsmålstegn ved behovet for at kontrollere det igennem ingeniørskab.

En måde at bekæmpe den domesticering og banalisering af det kaotiske klima, som synes at være endemålet for spekulative teknologier som solar geoengineering, er nemlig at give det en spekulativ fortid. Det indskriver en form for midlertidighed i teknologien og viser os, at den ikke er det bydende nødvendige svar på klimakrisens politiske krav. At underliggøre geoengineering ved at give det en fiktiv fortid åbner for en alternativ fremtid, og deri ligger den mærkelige litteraturhistories kritiske potentiale.

Det er nemlig ikke nok at kritisere geoengineering for at være en reproduktion af den industrielle modernitets vækstfilosofi, hvor naturen er ren og skær ressource, som mange samtidige intellektuelle har gjort (Baskin; Hamilton; Neyrat). Det er i lige så høj grad nødvendigt at give geoengineering en litteraturhistorie, da det kan være med til at destabilisere geoengineering som et radikalt nybrud, der blot venter på at blive implementeret. Når jeg laver en mærkelig læsning af klimaet i Wells' novella, er det et forsøg på at bekæmpe den lukkede fremtid, som præger "soft-denialism", hvor teknohelten redder os i sidste øjeblik. Den mærkelige litteraturhistorie vil dermed være med til at kultivere forestillingen af klimafremtider, der er tvetydige, ambivalente og spekulative, hverken decideret lyse eller dystre, ikke statiske, men kinetiske, formet "not as a permanent state but as a hopeful stage" for at lytte til Wells, igen.

Noter

- 1 Kerneeksempler er film som *Joker* (2019), *Don't Look Up* (2021), *Triangle of Sadness* (2022), *Glass Onion* (2022) og *The Menu* (2022), imens *Succession* (2018-23) og *White Lotus* (2021-) er de mest oplagte tv-serier.
- 2 Se Hester Blum, "Terraqueous Planet", Paul Giles, "Writing for the Planet" og John D. Pizer, "Planetary Poetics". I *The Planetary Turn* er Dimock, "Gilgamesh's Planetary Turns" det eneste klare eksempel på en planetær undersøgelse, der forstår litteraturhistorien som et "far-flung network of redistribution, recombination, and recontextualization" (Dimock 2015, 125).
- 3 Se Paul Crutzen og Eugen Stoermer "The 'Anthropocene'" i *Global Change Newsletter* (2000) for begrebets oprindelse. Stoermer og Crutzen fremlægger heri den tese, at vi siden 1784 har levet i en epoke, hvor mennesket (på græsk, *anthropos*) fungerer som en geofysisk aktør. Ifølge den indiske historiker Dipesh Chakrabarty afkræver Antropocæn en ny måde at bedrive historiografi på: Fra at have orienteret os udelukkende efter verdenshistoriske begivenheder – den sociale humanhistorie – må vi nu tænke geologisk tid og den menneskelige histories tid sammen (Chakrabarty 2018, 6). På denne måde tvinger den antropocæne erkendelse os til at bevæge os på forskellige tidsskalaer (geologisk, biologisk, økonomisk, politisk) på én gang (Chakrabarty 2012, 14).
- 4 Se *At blive i besværet* for den danske oversættelse af Haraway.
- 5 Den hollandske litterat Maria Boletsi er i skrivende stund i gang med et forskningsprojekt med

- titlen “Weird Turn”, som jeg låner vendingen fra. Se <https://www.uva.nl/en/profile/b/o/m.boletsi/m.boletsi.html#Current-research>.
- 6 Begrebet *Good Anthropocene* har især opnået udbredelse med udgivelsen af John Asafu-Adjaye et al. “The Ecomodernist Manifesto”, hvori en stor mængde forskere, kampagneførere og borgere “write with the conviction that knowledge and technology, applied with wisdom, might allow for a good, or even great, Anthropocene” (s. 6).
 - 7 Dele af denne analyse baserer sig på Sebastian Egholm Lund, “The Climate of Utopia”.
 - 8 Jeg er ikke den eneste, der har fokuseret på det mærkelige klima i *The Time Machine*. Den seneste forskning har faktisk været overraskende opmærksom på ligheden mellem Wells’ verden anno 802.701 og “life under climate change” (Miller 183). *The Time Machine* er blevet læst som en varseling af moderne “climate denial” (MacDuffie 2018), og den fremtidige verden er blevet beskrevet som en “techno-sphere”, der “whispers of the industrial Anthropocene” (Scott 2018, 595).
 - 9 Se Helge Kragh “Varmedød og kosmisk forfald” for en dansk gennemgang af termodynamikkens indflydelse i Victoriatiden.
 - 10 Se Jesse Oak Taylor, *The Sky of Our Manufacture* s. 1-18 for en uddybet definition af “abnaturlig økologi”. Taylor forstår drivhuset som manifestationen af det abnaturlige, siden det tvinger naturen til at eksistere adskilt fra sig selv (s. 23).
 - 11 1870 er blevet anslået som året, hvor forhøjede koncentrationer af CO₂ begyndte at have indflydelse på Jordens biogeokemiske cyklusser. Se John McNeill, “The Industrial Revolution and the Anthropocene”.
 - 12 Drivhuskulturen præger i høj grad den victorianske periode, alment kendt som “A Crystal Age”. Se Nathaniel Robert Walker, *Victorian Visions of Suburban Utopia: Abandoning Babylon*, s. 67-114.

Litteratur

- Alder, Emily (2020): *Weird Fiction and Science at the Fin De Siècle*, Cham: Springer International Publishing.
- Andersen, Frits (2019): “Den planetære vending”, i *K&K* 47.127, s. 51-70.
- Asafu-Adjaye, John et al. (2016): *An Ecomodernist Manifesto*, <http://www.ecomodernism.org/manifesto-english>, tilgået 27. juni 2023.
- Baskin, Jeremy (2019): *Geoengineering, the Anthropocene and the End of Nature*, Cham: Springer International Publishing.
- Blum, Hester (2015): “Terraqueous Planet: The Case for Oceanic Studies”, i Amy J. Elias og Christian Moraru (red.): *The Planetary Turn*, Evanston: Northwestern University Press, s. 25-36.
- Chakrabarty, Dipesh (2012): “Postcolonial Studies and the Challenge of Climate Change”, i *New Literary History* 43.1, s. 1-18.
- Chakrabarty, Dipesh. (2018). “Anthropocene Time”, i *History and Theory* 57.1, s. 5-32.
- Crutzen, Paul og Eugene F. Stoermer (2000): “The ‘Anthropocene’”, i *Global Change Newsletter* 41, s. 17-18.
- Derrida, Jacques (2005): *The Politics of Friendship*, oversat af George Collins, New York; London: Verso.
- Dimock, Wai Chee (1997): “A Theory of Resonance”, i *PMLA* 112.5, s. 1060-71.
- Dimock, Wai Chee. (2015): “Gilgamesh’s Planetary Turns”, i Amy J. Elias og Christian Moraru (red.): *The Planetary Turn*, Evanston: Northwestern University Press, s. 125-42.
- Egholm Lund, Sebastian (2023): “The Climate of Utopia: H. G. Wells and Victorian Hothouses”, *Victorian Studies* 65.4 [kommende].

- Fischer, Erich M. og Reno Knutti (2015): "Anthropogenic contribution to global occurrence of heavy-precipitation and high-temperature extremes", i *Nature Climate Change* 5.6, s. 560-64.
- Giles, Paul (2015): "Writing for the Planet: Contemporary Australian Fiction", i Amy J. Elias og Christian Moraru (red.): *The Planetary Turn*, Evanston: Northwestern University Press, s. 143-60.
- Gold, Barri J (2010): *Thermopoetics: Energy in Victorian Literature and Science*, Cambridge: MIT Press, 2010.
- Hamilton, Clive (2013): *Earthmasters: The Dawn of the Age of Climate Engineering*, New Haven: Yale University Press.
- Haraway, Donna (1988): "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", i *Feminist Studies* 14.3, s. 575-99.
- Haraway, Donna. (2016): *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*, Durham: Duke University Press.
- Haraway, Donna. (2021): *At blive i besværet: Om at skabe slægt i chthulucæn*, oversat af Ole Lindegård Henriksen, København: Mindspace.
- Klein, Naomi (2014): *This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate*, New York: Simon & Schuster.
- Kragh, Helge (2008): "Varmedød og kosmisk forfald – Et victoriansk undergangstema", i *Slagmark* 53, s. 31-44.
- Latour, Bruno (1994): *We Have Never Been Modern*, Cambridge: Harvard University Press.
- Le Guin, Ursula K. (1989): *Dancing at the Edge of the World: Thoughts on Words, Women, Places*, New York: Grove Press.
- MacDuffie, Allen (2014): *Victorian Literature, Energy, and the Ecological Imagination*, Cambridge: Cambridge University Press.
- MacDuffie, Allen. (2018): "Charles Darwin and the Victorian Pre-History of Climate Denial", i *Victorian Studies* 60.4, s. 543-64.
- McNeill, John (2019): "The Industrial Revolution and the Anthropocene", i Jan Zalasiewicz et al. (red.): *The Anthropocene as a Geological Time Unit: A Guide to the Scientific Evidence and Current Debate*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mentz, Steve (2009): "Toward a Blue Cultural Studies: The Sea, Maritime Culture, and Early Modern English Literature", i *Literature Compass* 6.5, s. 997-1013.
- Miller, Elizabeth Carolyn (2021): *Extraction Ecologies and the Literature of the Long Exhaustion*, Princeton: Princeton University Press.
- Morton, Timothy (2014): "Victorian Hyperobjects", i *Nineteenth-Century Contexts* 36.5, s. 489-500.
- Morton, Timothy. (2016): *Dark Ecology: For a Logic of Future Coexistence*, New York: Columbia University Press.
- National Research Council (2015): *Climate Intervention: Reflecting Sunlight to Cool Earth*, Washington: The National Academies Press.
- Neyrat, Frédéric (2018): *The Unconstructable Earth: An Ecology of Separation*, New York: Fordham University Press.
- Pinkney, Tony (2016): "Problems in Utopia from the Thames Valley to the Pacific Edge", i Emelyne Godfrey (red.): *Utopias and Dystopias in the Fiction of H. G. Wells and William Morris: Landscape and Space*, London: Palgrave Macmillan, s. 91-105.
- Pizer, John D. (2015): "Planetary Poetics: World Literature, Goethe, Novalis, and Yoko Tawada's Translational Writing", i Amy J. Elias og Christian Moraru (red.): *The Planetary Turn*, Evanston, IL: Northwestern University Press, s. 3-24.
- Schiermeier, Quirin (2011): "Climate Panel Says Prepare for Weird Weather", i www.nature.com

- 2011/11/18 2011, tilgâet 22/06/2023: <https://www.nature.com/articles/nature.2011.9397>.
- Scott, Heidi C. M. (2014): *Chaos and Cosmos: Literary Roots of Modern Ecology in the British Nineteenth Century*, University Park: Penn State University Press.
- Scott, Heidi C. M. (2018): "Industrial Souls: Climate Change, Immorality, and Victorian Anticipations of the Good Anthropocene", i *Victorian Studies* 60.4, s. 588-610.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (2003): *Death of a Discipline*, New York: Columbia University Press.
- Spicak, Gayatri Chakravorty. (2004): "Harlem", i *Social Text* 22.4, s. 113-39.
- Tally, Robert T. (2011): *Geocritical Explorations: Space, Place, and Mapping in Literary and Cultural Studies*, London: Palgrave Macmillan.
- Taylor, Jesse Oak (2015): "Where Is Victorian Ecocriticism?", i *Victorian Literature and Culture* 43.4, s. 877-94.
- Taylor, Jesse Oak. (2016): *The Sky of Our Manufacture: The London Fog and British Fiction from Dickens to Woolf*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- Walker, Nathaniel Robert (2020): *Victorian Visions of Suburban Utopia: Abandoning Babylon*, Oxford: Oxford University Press.
- Wells, H. G. (1994): *A Modern Utopia*, London: J.M. Dent.
- Wells, H.G. (2005): *The Time Machine*, London: Penguin Classics.
- Westphal, Bertrand (2011): *Geocriticism: Real and Fictional Spaces*, oversat af Robert T. Tally, London: Palgrave Macmillan.
- Woods, Derek. (2019): "'Terraforming Earth': Climate and Recursivity", i *Diacritics* 47.3, s. 6-29.